

Josep M. Fullola Pericot

NOSALTRES, ELS NEANDERTALS

La mirada neandertal. Orígenes del arte visual

Valentín Villaverde Bonilla

296 pp., 2020, València, Publicacions de la Universitat de València

Els prehistoriadors, els paleolítistes especialment, però també el gran públic, interessat pels nostres avantpassats, tots necessitàvem un llibre com aquest. Ens trobem davant d'una obra que intenta aprofundir en els orígens de l'estètica humana, del que després n'hem començat a dir *art*, i amb aquesta denominació ens sembla que ens entenem.

Abans de fer comentaris més precisos sobre els diferents capítols que formen el volum, deixeu-me dir que la persona que l'ha escrit és tota una garantia de coneixements sobre el tema i, sobretot, de saber comunicar als lectors que tinguen un interès particular sobre les primeres manifestacions estètiques / artístiques / simbòliques de la Humanitat. La llarga trajectòria acadèmica universitària del Dr. Villaverde a la Universitat de València, que hem seguit i compartit des de fa dècades, ens assegura que les reflexions que es fan a les pàgines del llibre tenen una sòlida base científica. Els estudis de l'autor sobre temes d'art paleolític l'han situat des de fa molts anys al cim dels especialistes en aquest camp de la recerca a escala mundial; i ho ha fet a partir de molts treballs de gran impacte, entre els quals volem destacar les revisions estilístiques i cronològiques de les plaquetes de la cova del Parpalló, a Gandia, o els seus descobriments i estudis de nous elements d'art paleolític al País Valencià, amb una projecció internacional indubtable. Però, en el cas que ens ocupa, l'època dels neandertals és també una fase que ell coneix molt bé, des de les seves recerques per a la seva tesi doctoral a la Cova Negra de Xàtiva, encara als anys vuitanta del segle passat, fins als recents treballs sobre la utilització de pigments com a decoració corporal o sobre la dieta d'aquests avantpassats nostres, escrits durant la darrera dècada. La solvència científica la tenim, per tant, totalment garantida.

En conseqüència, no hi ha ningú com el Dr. Villaverde per enfrontar-se a un dels temes més actuals en el món del Paleolític, la complexitat cognitiva dels neandertals en comparació amb la que tenim nosaltres, els *Homo sapiens sapiens*, que els vam succeir en el temps després de conviure-hi durant uns deu mil anys, entre fa quaranta mil i trenta mil anys aproximadament. Des de finals del segle passat

va començar a sorgir entre els paleolítistes la idea que els neandertals no diferien tant de nosaltres com s'havia pensat abans. Sabíem que havien estat els primers a enterrar els seus morts, a acompanyar-los amb ofrenes materials, a descobrir noves tècniques de talla del sílex, noves eines, que el seu cervell tenia el mateix volum que el nostre; però encara hi havia aquella prevenció en allunyar-nos d'ells, en veure'ls com uns avantpassats nostres, culturalment parlant (ja sabem des de fa temps que no en som descendents directes, que tan sols ens hi vam creuar esporàdicament, i que conservem, els europeus, entre un dos i un quatre per cent del seu genoma), sense reconèixer-los-hi aquestes i d'altres innovacions que després nosaltres vam desenvolupar amb intensitat i èxit.

I potser el tema estrella en aquesta dilatada discussió és la de si els neandertals havien començat a desenvolupar un sentit de l'estètica que poguéssim entendre com a «art». El primer que aborda l'autor és precisament això, què és l'art, quina nova percepció ens proporcionen els elements estètics més primaris que trobem atribuïts als neandertals, des de pigments dins de petxines, per decorar-se el cos, fins a plomes d'ocell o punts i ratlles gravats o pintats en parets o en elements mobles, que ens estan indicant un sentit fins ara desconegut en els éssers humans.

Resulta molt difícil resumir aquí totes i cadascuna de les idees que van sorgint al llarg del llibre. L'autor es declara partidari del fet que l'augment de la mida del cervell comporta l'aparició de la cultura i de la necessitat de transmetre-la dins d'un grup social. Dins d'aquest context social i cultural comencen a aparèixer elements que tenen una funció tant comunicativa com estètica, allò que en diem símbols i el significat dels quals transcendeix la forma mateixa. L'oralitat, que és l'única forma de transmissió del coneixement en les societats àgrafes, ha d'anar acompanyada sempre d'imatges que codifiquen uns elements identitaris propis de cada grup humà. I els neandertals ja tenen algunes d'aquestes característiques, com anem veient al llarg dels diferents capítols del llibre.

A les coses curioses i escasses se'ls hi comença a donar un valor estètic i simbòlic en un grup social que té necessitat d'aquests elements. Se'ns parla dels fòssils que apareixen a vegades en nivells arqueològics neandertalianos, curiositats que segurament nosaltres també recolliríem. Però també tenim ja, en aquests moments, penjolls amb perforacions sobre dents o petxines, plomes i urpes d'àguila, el ja esmentat colorant vermell o les línies o punts pintats o gravats, coses que tindrien, sens dubte, un significat social i cultural que se'ns escapa, però que podem valorar en la

seva justa mesura quan analitzem les societats neandertalianes que van produir tots aquests elements. Si a tot això hi afegim el tema dels enterraments intencionals, que no són molts, no més enllà d'algunes desenes en un territori molt ampli, des de l'Orient Mitjà fins a la península Ibèrica, i al llarg de molts milers d'anys, però sí que són clars i no ofereixen dubte, la complexitat de la societat neandertaliana queda ben establerta.

En el darrer capítol s'aborda la transició dels elements culturals simbòlics neandertalianes, que ja hem vist que existeixen, però que cal rastrejar amb cura, com acabem de comprovar, cap al moment de la seva normalització, amb l'arribada al nostre continent de nosaltres, de l'*Homo sapiens sapiens*, fa uns quaranta mil anys. La simbologia es dispara, permeteu-me l'expressió, nosaltres ja tenim la necessitat social d'explicar històries que refermen la identitat del grup. Les quatre pàgines que formen un dels apartats del capítol 5 (243-246), concretament el que s'anomena *Función y significación del arte visual paleolítico*, són una síntesi dels plantejaments i teories més actuals respecte d'aquestes formes simbòliques dels nostres més llunyans avantpassats. Mai no podrem tenir la certesa absoluta de què volien expressar aquelles imatges realistes o aquells signes variadíssims, quin significat tenien per a qui els va fer. Resumeix Villaverde molt del que hi pensem els paleolítistes en aquesta frase: «Nos podemos apropiarnos de las imágenes paleolíticas, integrarlas en nuestra cultura, dejarnos llevar por la fuerza de las imágenes, pero el proceso implica necesariamente su transformación, la pérdida de su significado cultural original».

Podríem anar posant exemples i cites del llibre, ja que no hi ha pàgina que no tinga un interès molt gran per al conjunt de l'obra. Les cites d'autors que s'hi fan són totalment pertinents i podrien donar al llibre un tomb cap a l'erudició acadèmica que la lectura real acaba equilibrant en posar a l'abast de tothom les informacions més importants per entendre els orígens de l'art; parlem d'aquells primers intents que van fer els neandertals de codificar elements visuals i «estètics» (des del nostre punt de vista) com a símbols socials, com a representacions de coses que se'ns escapen.

La Universitat de València ha tingut un gran encert en publicar aquesta obra d'un dels seus professors amb més projecció internacional, el Dr. Villaverde, una autoritat en el món de la Prehistòria, del Paleolític i de les seves representacions simbòliques, dels orígens de l'art. El llibre es fa imprescindible per a alumnes universitaris i per a públic interessat en aquests temes dels orígens de la humanitat. ◀